

VÖRÖSMARTY Mihály

CSONGOR

és

TÜNDE

Ötödik felvonás, első jelenet

VÖRÖSMARTY Mihály

CSONGOR

és

NÁDASDY Ádám prózai átirata

TÜNDE

Ötödik felvonás
Első jelenet

Kietlen táj. Tünde és Ilma jönnek.

Ilma

Hol vagyunk itt, asszonyom,
melly kietlen tartományban?
Én, ha engem kérdenének,
jobb szeretnék messze lenni,
legalábbis olyan messze,
mint Pozsonytól Hortobágy.

Tünde

Légy nyugodt, s ne aggj¹ veszélytől,
hű árnyéka bánatomnak.
Itt az Éj országa van.
A gyüölött fény birodalma
lelkem annyi fellegét
nyílsugárral hasogatja,
nem kívánom szebb eget;
ide húz a bú homálya.
A reménynek csüggedése
és a csüggedés reménye
itt találják honjokat.

Ilma

Ah, bizony nem jól találják.
Kis szemem már úgy kinyílt,
mint a tányérbélvirág.²

Tünde

Ah, a szív is úgy nyílik meg,
mint sötétben a szemek.
Boldogságban zárva tartja
rózsaszínü ajtaját,
az örömnék gazdag árja
hogyan ne fojtsa el lakát;
búban, kínban, szenvedésben
titkos mélyeit kitarja,
hogyan — ha még van — a reménynek
elfogadja sugarát.

Ilma

S ezt hogy tudjuk, illy kietlen
földre kelle bujdokolnunk,
hogyan madár se jöjjon onnan,
ahol nap van és világ?

Tünde

Légy türelmes. Bánatommal
vég utat tesz most szerelmem:
itt vesz enyhet vagy halált.
Jer, kövess e vég utamban,
s lássad ott az Éjt magát.

Ilma

Mit csináljak, merre fussunk?

Tünde

Pusztá parton fátyolában
egy komoly bús asszony ül:
csermely³ folydogál előtte,
csillagokkal tündökölve —

Ilma

Borzadok, ha rátekintek.

Tünde

Ő az, kit keres reményem,
ő az Éj gyász asszonya.
Nála vannak rejtve mélyen
a jövőidők titkai.
Kérni fogjuk elborulva,
s esküinkkel kényszeríteni,
hogyan felföldjék⁴ ajkai.

Ilma

Jaj, ne menjünk; mintha szólna!
Érthetetlen hangokat
mormol ajka.

Tünde

Álmodik,
s a pataknak elbeszéli
halhatatlan álmait.
Várákozunk, mert boszúja
(véghetetlen és sulyos!)
éri azt, ki háborítja.

Éj⁵

Sötét és semmi voltak: én valék,
kietlen, csendes, lényem nem lakta Éj,
és a világot⁶ szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
fölkelt ölemből; megrázkódtatá
a semmiségnek pusztaságait,
s ezer fejjel a nagy szörnyeteg,
a Mind, előállt. Hold és csillagok,
a menny csodái lőnek⁷ bujdosók
kimérhetetlen léghatárokon.

Megszünt a régi alvó nyugalom:
a test⁸ megindult, tett az új erő,
s tettekkel és mozgással gazdagon
megnépesült a pusztá tér s idő.

¹ aggi: aggódj

² tányérbélvirág: napraforgó

³ csermely: patak

⁴ felföldjék: elárulják, közölgék

⁵ Az Éj versformája rímtelen ötös (néha öt-és-feles) jambus, azaz „drámai jambus”, mint a vándorok jeleneteiben (II/1, V/2).

⁶ világ: fény

⁷ lőnek: lettek

⁸ test: anyag

n á d a s d y

Kietlen táj, sűrű homály. Jön Tünde és Ilma.

ILMA Hol vagyunk most, úrnóm, miféle kietlen vidéken? Én — ha engem kérdeznének — jobban szeretnék innen messze lenni, legalább olyan messze, mint Pozsonytól a Hortobágy.¹

TÜNDE Légy nyugodt, és ne félj semmilyen veszélytől, te, aki bánatos utamon hűségesen követsz, mint az árnyékom. Ez itt az Éj országa. Nekem a fény birodalma már gyűlöletes, mert sugár-nyilaival hasogatja lelkem sok felhőjét; ezért nem kívánom látni azt a szebbik égboltot; engem ide vonz a bánat homálya. A remény elcsüggedése és az elcsüggedés reménye itt érzik otthon magukat.

ILMA Hát azt bizony nem jól érzik. Az én kis szemeim már akkorára nyíltak, mint a napraforgó.²

TÜNDE Jaj, a szív is úgy nyílik meg, mint a sötétben a szemek. Amikor a szív boldog, akkor zárva tartja rózsaszín ajtaját, hogy el ne árássa otthonát az öröm bőséges áradata; viszont bánat, kín, szenvedés idején kitarja titkos mélységeit, hogy ha még van remény, be tudja fogadni a sugarát.

ILMA És azért, hogy ezt megtudjuk, ilyen kietlen földre kellett vándorolnunk? Ide madár se jön onnan, ahol napsütés van és világosság?

TÜNDE Légy türelmes. Szerelmes lelkem az utolsó útját teszi meg most a bánatommal: vagy vigaszt fogok itt találni, vagy halált. Gyere, kövess ezen az utolsó utamon, és lássad ott magát az Éjt.

Meglátják a távolban az Éj alakját.

ILMA (*ijedten*) Mit csináljak? Merre fussunk?

TÜNDE Kopár parton, lefátyolozva, egy komoly, szomorú asszony ül: kis patak folydogál előtte, melyben csillagok ragyognak.

ILMA Borzadok, ha ránézek.

TÜNDE Ő az, akit reméltem megtalálni, ő az Éj tragikus nőalakja. Nála vannak mélyen elrejtve a jövő idők titkai. Leborulunk előtte, úgy fogjuk kérni, és fogadkozva rábírnuk, hogy fedje fel őket.

ILMA Jaj, ne menjünk oda! Olyan, mintha beszélne. Érthetetlen hangokat mormol.

TÜNDE Álmodik, és örök életű álmait a pataknak beszéli el. Várjunk, míg befejezi, mert szigorú és hosszantartó haragja lesújt arra, aki háborgatja.

Jön az Éj.

ÉJ (*magában*) Csak a sötétség volt, és a semmi: csak én voltam: az üres, csendes, élet nélküli Éj, és megszülettem gyermekemet, a fényt. A fény mindent átható sugarával kibontakozott a méhemből, megrázkódtatta a semmi üres tereit, és létrejött a nagy, ezerfejú szörnyeteg, a Világmindenség. A Hold és a csillagok, a menny csodái elkezdtek vándorolni a levegő mérhetetlenül tágas tájain.

Vége lett az addigi alvó nyugalomnak: az anyag megmozdult, cselekedni kezdett az új erő, tettekkel és mozgással gazdagon benépesült az üres tér és idő.

¹ Akkoriban ez két magyarországi pont volt.

² Mert a sötétben a szemek erőlködnek, kitágulnak.

Föld és a tenger küzdve osztozának az eltolt⁹ légnek ősi birtokán. Megszünteté a tenger habjait,¹⁰ s mellyet haraggal ostromolt imént, most felmosolyga mélyiből az ég, s mint egy menyasszony, szépen és vidáman virágruhába öltözött a föld.

A por mozogni kezdett és az állat, s királyi fejjel a lelkes¹¹ porond,¹² az ember lón, és folytatá fáját, a jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. —

Sötét és semmi vannak: én vagyok, a fény elől bujdosó gyászos Éj.

A féreg, a pillanat búboréka, elvész; idő sincs mérve lételemnek.¹³ Madárt a szárny, a körmök állatot nem váltanak meg,¹⁴ kérges büszke fát letesznek századoknak súlyai.

Az ember feljő,¹⁵ lelke fényfolyam, a nagy mindenség benne tükrözik.¹⁶ Megmondhatatlan kéjjel föltekint, merőn megbámúl földet és eget; de ifjúsága gyorsan elmúlik, erőtlén, aggott¹⁷ egy-két nyár után, s már nincs, mint nem volt, mint a légy fia. Kiiirthatatlan vággyal, amíg él, túr és tűnődik, tudni, tenni tör, halandó kézzel halhatatlanul vél munkálkodni. És mikor kidőlt is, még a hiúság műve van porán, még kőhegyek¹⁸ ragyognak sírjain, ezer jelekkel tarkán s fényesen az ész az erőnek rakván oszlopot.

De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok, ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik? Fáradtan, ösvényikből a napok¹⁹ egymásba hullva, összeomlanak; a Mind enyész, és végső romjain a szép világ borongva hamvad el; és ahol kezdve volt, ott vége lesz:

Sötét és semmi lesznek: én leszek, kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

Ilma

Ah, szegény bús asszonyságnak milyen furcsa álmai vannak!

Tünde

Borzadással tölt el e szó.²⁰

Borzadással issza lelkem

a mulóság poharát.

Most jer, Ilma, jer, közelgünk

tisztelettel elborúlva,

illessük²¹ meg fátyolát.

Éj

És a sötéten túl van a világ —
mi vakmerő kéz illet engemet,
mulandóságról békén álmodót?

Ösmerlek, nyughatatlan lányka, te!

Tündér-hazádban üdvnek századi²²

valának megszámlálva éltedül,²³

de föld szerelme vonta szívedet,

a fényhazából földre bujdosál.

S mert boldogságod ott is elhagyott,
segélyt keresni — későn! — visszatérsz.

De mindörökre számkivetve légy,
legyen, mint vágytál, a kis Föld hazád.

Órákat élj a századok helyett:

rövid gyönyörnek kurta éveit.

Indulj, ne lásson itt tovább szemem;

mert — aki halhatatlan Éj vagyok! —

olyan sötétté teszek, mint az árny,

hogy rózsaberkeből²⁴ a Szerelem

irtózva nézzen, mint iszonyra, rád,

s illat helyett gyötörjön vad tüvis.²⁵

Menj, menj, mert amit mondtam, megteszem!

Tünde, Ilma el.

Omoljatok, nem késő²⁶ habzatok!

Az Éj az álmok partjain bolyong.

El.

(Jegyzetek: Nádasdy Ádám)

⁹ eltolt: félretolt, kimozdított

¹⁰ hab: hullám

¹¹ lelkes: lélekkel bíró

¹² porond: homok

¹³ létel: létezés, fennállás

¹⁴ megváltani: megmenteni a pusztulástól

¹⁵ feljő: kifinomul, fejlődik

¹⁶ tükrözik: tükröződik

¹⁷ aggott (az *aggni* igéből): megöregedett

¹⁸ kőhegyek: síremlékek

¹⁹ napok: 24 órás időközök; de lehet, hogy Vörösmarty égitestekre gondol —???

²⁰ szó: beszéd

²¹ illessük: érintsük

²² századi: évszázadai

²³ éltedül (= életedül): életednek

²⁴ rózsaberkeből (= rózsás berkeiből): rózsaligeteiből

²⁵ tüvis: tövis

²⁶ nem késő: pontosan, menetrend szerint érkező

n á d a s d y

A föld és a tenger vetélkedve osztoztak azon a birtokon, ahonnan kiszorították az ősi tulajdonost, a levegőt. A tenger elcsitította a hullámaikat, és benne tükröződve felmosolygott az ég, amelyet addig haragosan felcspapó hullámaival ostromolt. A szép föld, mint egy menyasszony vidáman virágruhába öltözött. A por mozogni kezdett, megjelentek az állatok, majd királyi fejjel létrejött az ember, ez a lélekkel bíró homok, és utódaiban folytatta magát: a becsületes, a csalót, a gyilkost, a dicsőségest.

A sötétség és a semmi most is létezik: én vagyok az, a fény elől bujkáló, gyászos Éj.

A féreg, a pillanatnak ez a búboréka, gyorsan elpusztul, meg se lehet mérni létezésének időtartamát. A madarat nem menti meg a szárnya, az állatot a körme, és a kérges, büszke fát az évszázadok súlya dönti le.

Az ember fejlődik, a lelke egy fényfolyó, a világmindenség tükröződik benne. Elmondhatatlan gyönyörűséggel pillant fel, megrendülten bámulja a földet és az eget, de ifjúsága gyorsan elmúlik, egy-két év elteltével máris erőtlén és öreg, és ahogy semmi volt, úgy lesz megint semmivé, mint a muslica. Amíg él, kiiirthatatlan vággyal túr és töpreng, tudni és cselekedni igyekszik, azt hiszi, hogy halandó kezével halhatatlant tud létrehozni. És még a halála után is a hiúság műve áll porai fölött, síremlékek díszlenek a sírjain, ahol az ész ezernyi színes és fényes jellel állított emlékoszlopot az erőnek.³

De hol lesz a kő, a jelek és az oszlopok, amikor már nem lesz föld, és a tenger eltűnik? A fáradt csillagok pályájukról letérve pusztulnak, a Mindenség szétbomlik és a szép világ elhamvad végső romjain, elsötétülve kihuny; ahogyan kezdődött, olyan lesz a vége is.

A sötétség lesz és a semmi: én leszek csak, az üres, csendes, élet nélküli Éj.

ILMA Jaj, de furcsa álmai vannak ennek a szegény, szomorú asszonynak!

TÜNDE Rémülettel tölt el, amit mond. Rémülettel issza a lelkem a mulandóság poharát. Most gyere, Ilma, gyere, menjünk oda hozzá, és érintsük meg a fátylát, tisztelettel leborulva előtte. *(Odamegy és megérinti)*

ÉJ *(magában)* És a sötétségen túl ott a fény... Miféle vakmerő kéz ér hozzám, miközben békésen álmodom a mulandóságról?! *(Tündéhez)* Ismerlek, te nyughatatlan lányka! Tündér-hazádban⁴ az életednek sok száz év boldogság volt kimérve, de a szívedet egy földi szerelem vonzotta, és fény-hazádból elszöktél a földre. És mivel a boldogságot ott sem találtad, most visszajössz segítséget kérni. De már késő! Mindörökre száműzlek hazádból: legyen a kis Föld a hazád, ahogy kívántad. Évszázadok helyett csak órákat élj: a rövid boldogság röpke éveit.

Indulj, ne is lássalak, mert én a halhatatlan Éj vagyok, és olyan sötétté teszek, mint az árnyék, hogy a Szerelem iszonyodva nézzen rád rózsás ligetéből, és illat helyett vad tövis gyötörjön. Menj, menj, mert amit mondtam, meg is teszem!

Tünde, Ilma el.

Hullámok, gördüljetek egymás után szakadatlan rendben! Az Éj az álmok partjain bolyong.

Éj el.

³ Értsd: az ember az eszével (ügyességével, szaktudásával) síremléket állít, amely túléli a saját erejét (mely halálával megszűnik).

⁴ Tünde hazája (a tündér- vagy fény-haza) ugyanitt van, ahol az Éj is lakik. Innen szökött le Tünde a Földre.